

Kapitalismus jako atraktor tržních společností (perspektiva systémové vědy)

Z dlouhodobého pozorování a analýz plyne, že *kapitalismus* je nevyhnutelným výsledkem čisté systémové dynamiky *tržní ekonomiky*.

Úvod

Drtivá většina lidí dnes to, co je nazýváno „kapitalismem“, chápe nesprávně. Je *kapitalismus* náhodným společenským vynálezem, vnucený lidským společenstvem prostřednictvím záměrné politiky a institucionálního designu? Nebo je to systémový výsledek určitého druhu směnné dynamiky *trhů*, která se po zobecnění nevyhnutelně spirálovitě promění v komplexní globální systém, který známe dnes?

Toto je kriticky důležitá otázka, protože pokud se jako aktivisté chceme pokusit vyřešit zoufalé environmentální a sociální problémy, které spojujeme obecně s ekonomickým chováním, musíme pochopit absolutní kořen tohoto chování. To, co nazýváme *kapitalismem*, je ve skutečnosti úzce spojeno s endogenní dynamikou *tržního obchodu*.

Odpor, se kterým se můžete setkat, je relativně překvapivý, vzhledem k tomu, co je zřejmé z kauzálního pozorování. To zahrnuje nejen zastánce *tržního kapitalismu*, jak je vidíme v libertariánských školách myšlení „volného trhu“, které kodifikují velmi rigidní definice, ale také v progresivní komunitě, která se snaží *kapitalismus* potlačit.

Například Jason Hickel, známý kritik *kapitalismu* a propagátor nerůstu a dalších obecně pozitivních myšlenek, se i nadále vyjadřuje mylně. A není sám. Také Kate Raworth, George Monbiot, Yanis Varoufakis, Noam Chomsky, Chris Hedges, World Socialist, Greenpeace a tak dále. Zkrátka, většina aktivistů a aktivistických institucí zabývajících se sociální spravedlností, rovností a environmentální udržitelností se ve svém chápání *kapitalismu* zásadně mylí, a tedy i v chápání toho, co znamená relevantní ekonomická změna.

Celkově převládající tradiční historický narativ o tom, co je *kapitalismus*, kladl důraz na státy a instituce. *Kapitalismus* údajně vyžadoval, aby vlády vymáhaly *vlastnická práva*, vynalézaly *korporace*, standardizovaly *peníze* a vytvářely dluhové *trhy*. Antropologové někdy staví *kapitalismus* do kontrastu s „bohatými“ netržními společnostmi, jako jsou *lovci a sběrači*, aby argumentovali, že *nedostatek* a *konkurence* nejsou univerzálními organizačními principy.

Z pohledu *systémové vědy* však toto pojetí mívá základní realitu. Jakmile máme společnost, kde je *obchod* zobecněný, *majetek* zcizitelný a *práce* směnitelná za příjem, vzniká kladná zpětná vazba. *Nedostatek* motivuje *obchod* → *obchod* generuje *konkurenci* → *konkurence* pohání *akumulaci* → *akumulace* koncentruje *zdroje* → a

kolem této dynamiky krystalizují *institucionální formy*. *Kapitalismus* v tomto smyslu není odchylkou od *trhů*, ale je jejich endogenním *atraktorem*.

Zde ukážeme:

1. Proč trhy ze své podstaty generují *kapitalismus* prostřednictvím *systémové zpětné vazby*.
2. Proč si argumenty o „institucionálním lešení“ pletou stabilizaci s původem.
3. Proč jsou antropologické příklady *nedostatku* nebo *hojnosti* pro tržní společnosti irelevantní.
4. Proč dnes neexistuje žádná jiná společnost založená na obchodu mimo *kapitalismus*.

Nakonec uvidíme, že *kapitalismus* je spíše o strukturální nevyhnutelnosti *tržních* systémů na různé úrovni, než o ideologické konstrukci, pokud dynamika *trhů* není záměrně potlačena nebo vykolejena. Jinými slovy, intervence a zasahování do čisté *systémové dynamiky trhů* ze strany jiných mechanismů v průběhu času vytvořily odlišné vlastnosti *kapitalistické* architektury.

Jako analogii si představte řeku tekoucí z kopce. Gravitace, která táhne vodu, je jako *systémová dynamika* trhů: Nedostatek → obchod → konkurence → akumulace → koncentrace. Pokud je řeka ponechána sama sobě, bude vždy téct ke stejnému cíli - oceánu. Tímto cílem je *kapitalismus* jakožto *atraktor* zobecněných *trhů*.

Nyní mohou lidé podél řeky stavět přehradu, kanály a hráze. Ty sice neodstraňují tah řeky, ale přeměrovávají, zpomalují nebo mění tvar toku vody. To je to, co dělají státní politiky, kulturní normy nebo náboženská omezení - zasahují do surové dynamiky a vytvářejí odlišné architektury *kapitalismu* jako je například severská sociální demokracie, americký liberální *kapitalismus*, čínský státní *kapitalismus* a podobně.

Ale i bez těchto přehrad a odklonění řeka stále teče k oceánu. Stejně tak *kapitalismus* nevynalezli stavitelé přehrad, ale je přirozeným důsledkem „gravitační síly řeky“. Zásahy pouze určují, jakou podobu koryta řeky na své cestě získají.

1. Systémová dynamika tržních společností

1.1 Nedostatek jako základ směny

Trhy existují kvůli relativní vzácnosti. Pokud by každý měl vše, co potřebuje, směna by ztratila smysl. Obchod probíhá právě proto, že různí aktéři mají přebytky některých statků a nedostatky jiných. *Nedostatek* je podmínkou pro existenci *trhů*.

Konkurence tedy není umělým zkreslením *trhů*, ale jejich přirozeným důsledkem. Když je zboží vzácné, kupující soutěží o jeho získání; když kupující soutěží, prodávající

soutěží o uchvácení jejich *kupní síly*. Logika je *rekurzivní*: *Nedostatek* generuje *konkurenci* a *konkurence* reprodukuje *nedostatek* tím, že stimuluje *akumulaci* a zadržování zboží.

1.2 Smyčka pozitivní zpětné vazby

Z pohledu *systémové vědy* je tato zpětnovazební smyčka klíčová:

- Trhy → Konkurence: Výměna založená na nedostatku přirozeně staví aktéry proti sobě.
- Konkurence → Akumulace: Aby aktéři přežili a expandovali, akumulují přebytky a reinvestují je k posílení své *konkurenční výhody*.
- Akumulace → Koncentrace: Postupem času mohou ti, kteří mají více zdrojů, překonat ostatní, což vede k *nerovnosti* a monopolním tendencím.
- Koncentrace → Institucionalizace: Vynořují se státy, zákony a finanční nástroje, aby stabilizovaly a regulovaly tuto dynamiku.
- Institucionalizace → Trhy: Instituce posilují *vlastnická práva* a vymáhání smluv, což činí trhy bezpečnějšími a expanzivnějšími.

Jedná se o systém s *pozitivní zpětnou vazbou* - každá fáze zesiluje tu následující a vytváří *strukturální* hybnost. *Atraktorovým* stavem tohoto systému - kotlinou, do které se nakonec sbíhají všechny trajektorie - je *kapitalismus*.

1.3 Proč je kapitalismus atraktorem

V systémové vědě je *atraktor* stav, ke kterému systém směřuje bez ohledu na počáteční podmínky. Jakmile jsou *trhy* zobecněny, síly *nedostatku*, *konkurence* a *akumulace* vytvářejí „gravitační sílu“ směrem ke *kapitalismu*.

Alternativní cesty, jako je kolaps, potlačení nebo kulturní zakořenění, mohou tuto trajektorii dočasně blokovat, ale nejedná se o stabilní rovnováhu. Z dlouhodobého hlediska se buď společnosti rozpadnou dříve, než *kapitalismus* vykrytalizuje, nebo zcela podlehnou *tržním procesům*.

2. Nesprávná interpretace pojmu „institucionální lešení“

2.1 Polanyův argument

Karl Polanyi a následní vědci tvrdili, že *kapitalismus* se jednoduše „neobjevil“, ale vyžadoval záměrné institucionální vynalézání:

- Státy vytvořily *majetková práva a korporace*.
- Státy standardizovaly *peníze* a vynucené splácení *dluhů*.
- Státy poskytly právní rámce pro rozsáhlou *akumulaci*.

Z tohoto pohledu byly trhy „zakotveny“ v sociálních a kulturních vztazích po tisíciletí a „vyjmuty“ byly až v moderní době prostřednictvím státních zásahů.

2.2 Proč je to historicky pravdivé, ale systémově zavádějící

Je jistě pravda, že státy kodifikovaly a stabilizovaly *trhy*. Kodifikace však není totéž co vznik:

- *Majetková práva* vznikají neformálně, jakmile dojde k jejich akumulaci; státy je jednoduše formalizují, aby omezily konflikty.
- *Peníze a úvěr* vznikají spontánně v sítích obchodníků; státy je později standardizují, aby zvýšily předvídatelnost.
- *Korporace a firmy* existovaly v *protoformách* dlouho před moderním právem; omezená odpovědnost pouze rozšiřovala existující dynamiku.

Instituce jsou tedy *endogenními stabilizátory*, nikoli *exogenní faktory* utvářející systém (faktory, které přicházejí zvenčí systému a o nichž se předpokládá, že jej utvářejí nebo umožňují jeho rozvoj). Jsou krystalizací *tržních tlaků*, nikoli jejich zdrojem.

2.3 Stabilizace versus původ

Argument *institucionálního lešení* zaměňuje *stabilizaci* se *zdrojem*. Ano, státy hrály nepostradatelnou roli v regulaci a rozšiřování trhů, ale reagovaly na dynamiku, která již existovala. Ze systémového hlediska:

- Trhy vytvářejí tlaky → následuje poptávka po stabilitě → následuje vývoj institucí.
- Instituce tlaky nevytvářejí, ale kodifikují.

Kapitalismus tedy není „vynálezem“ státu, ale nevyhnutelnou trajektorií *tržní dynamiky*, jakmile dosáhne určitého rozsahu.

3. Irelevantnost netržních společností

3.1 Argument „společnosti hojnosti“

Antropologové jako Marshall Sahlins poukazovali na *lovce a sběrače* jako na „původní společnost hojnosti“, což naznačuje, že *nedostatek* není univerzální a že mnoho společností funguje za podmínek vnímané *hojnosti* spíše než systémového *nedostatku*. Zboží je sdíleno na základě reciprocity, nikoli obchodováno za účelem zisku.

3.2 Proč se nejedná o protipříklad

Ačkoli jsou tyto společnosti důležité pro pochopení základní lidské variability a absence nevyhnutelnosti kapitalistické společnosti obecně (jak často argumentují zastánci společenské determinace „lidské přirozenosti“, kteří tvrdí, že jsme jako druh „naprogramováni pro *kapitalismus*“), nepomáhají současné argumentaci, protože takové společnosti jednoduše vůbec nejsou tržními společnostmi:

- Chybí jim *peníze* jako obecný prostředek směny.
- Chybí jim neosobní *obchod* - spoléhají se místo toho na příbuzenství a závazky.
- Chybí jim *komodifikace práce* - práce je integrována do každodenního života a neprodává se za mzdu.

Antropologické příklady často používané ke zpochybnění nevyhnutelnosti *kapitalismu* jako důsledek dynamiky *trhu* jsou tedy pro danou otázku irelevantní. Jsou to *netržní* společnosti, nikoli *tržní* společnosti.

3.3 Skutečný rozkol

Klíčovým rozdílem není *nedostatek* versus *hojnost*, ale *tržní* versus *netržní* organizace.

- Netržní společnosti: *Nedostatek* existuje, ale je zprostředkován reciprocitou, přerodělováním nebo rituály. Nevytváří se konkurenční smyčka. *Nedostatek* také není využíván a uchováván za účelem příjmu.
- Tržní společnosti: *Nedostatek* vede k *obchodu*, a jakmile se *obchod* zobecní, nevyhnutelně se objevuje *konkurence*, *akumulace* a *koncentrace*.

V okamžiku, kdy se společnost stane skutečně tržně orientovanou, je cesta ke *kapitalismu* vytyčena.

4. Historické důkazy: Trhy a kapitalismus

4.1 Starověké tržní společnosti

- Mezopotámie (2000 - 500 let př. n. l.): Chrámy ovládaly velkou část výroby, ale trhy vzkvétaly. Objevily se úvěrové nástroje, smlouvy a námezdní práce. Omezená, latentní logika *kapitalismu* již byla přítomna.
- Čína dynastie Song (10. - 13. století): Vysoce monetizovaná ekonomika, *proto-industriální* dílny, dokonce i uspořádání podílových fondů. Stát často zasahoval, aby potlačil monopoly, což ukazovalo na přirozený sklon systému ke *koncentraci*.
- Středověké islámské obchodní sítě (7. - 14. století): Směnky, partnerství, dálkové obchodní cesty. *Zisk* a *konkurence* byly evidentní, ačkoli kulturně omezeny náboženskými zákazy *úroků*.

4.2 Proč se „nestabilizovali“

Tyto společnosti nevykrystalizovaly v tradiční *kapitalismus* jen proto, že:

- Nastal kolaps (Mezopotámie).
- Stát záměrně potlačoval *tržní dynamiku* (Songská Čína).
- Kulturně-náboženská pravidla omezovala *akumulaci* (islámský svět).

Jinými slovy, trajektorie *kapitalismu* byla latentní, ale odkloněná.

4.3 Evropský případ

Když tato omezení v Evropě oslabila, *trhy* se nekontrolovaně rozšířily:

- Ohrazení komodifikované půdy.
- Dominantní se stala námezdní práce.
- Finanční instituce zvýšily *akumulaci*.

Výsledkem byl moderní kapitalistický světový systém, který následně absorboval všechny ostatní společnosti do své logiky.

5. Proč dnes neexistuje tržní společnost mimo kapitalismus

5.1 Globální absorpce

Dnes neexistuje žádná společnost s trhy ve větším měřítku mimo *kapitalismus*. Dokonce i „socialistické“ státy (Čína, Vietnam, Kuba) fungují v rámci *konkurenčního* obchodu, kapitálových toků a dynamiky *akumulace*. Rozdíly mezi USA a Čínou se týkají stupně intervence, nikoli typu systému.

5.2 Výhybky

Tržní společnost se *kapitalismu* může vyhnout pouze dvěma způsoby:

- a) Potlačování/omezování: Kulturní nebo politické instituce udržují trhy v podřízenosti.
- b) Kolaps: Společnost se rozpadá dříve, než *kapitalismus* vykrystalizuje.

Ani jedna z nich není stabilní alternativou. Potlačování vyžaduje neustálé vynucování a kolaps jej zcela vyřazuje z evoluční trajektorie.

5.3 Dynamika atraktoru

To potvrzuje model *atraktoru*: Jakmile se *trhy* zobecní, *kapitalismus* je jediným stabilním výsledkem. Všechny ostatní cesty jsou dočasné odchylky.

6. Důsledky pro systémové porozumění

6.1 Kapitalismus není ideologie

Kapitalismus je často popisován jako ideologie nebo politický projekt. Z pohledu systémové vědy je však *strukturálním atraktorem tržní směny*. Ideologie ho pouze ospravedlňují. Jsou to *epifenomeny*, nikoli příčiny.

6.2 Intervence jsou mírné, nikoli laskavé

Různé *kapitalistické* systémy (americký liberální, severský sociálnědemokratický, čínský státní kapitalismus a podobně) odrážejí různou úroveň intervence. Základní zpětná vazba je však stejná: *nedostatek* → *konkurence* → *akumulace* → *koncentrace* → *institucionální posilování*.

6.3 Proč je to důležité

Uznání *kapitalismu* jako endogenního výsledku *trhů* znamená, že skutečné alternativy musí jít za hranice samotných *trhů*. Pokusy o „humanizaci“ *kapitalismu* prostřednictvím regulace mohou zmírnit škody, ale nemění jeho dynamiku a *atraktor* systému. Pouze post-tržní systémy - založené na společných statcích, reciprocitě nebo kooperativní kybernetice - představují skutečné alternativy.

Závěr

Kapitalismus není historickou náhodou, ani čistým vynálezem států či ideologů. Je *systémovým atraktorem* zobecněných *trhů*. Jakmile je *majetek* zcizitelný, *práce* se prodává za *mzdu* a *směna* je organizována skrze *nedostatek*, zpětnovazební smyčky *konkurence*, *akumulace* a *koncentrace* ženou společnosti směrem ke *kapitalismu*.

Instituce tuto dynamiku stabilizují, ale nevytvářejí ji. Antropologické protipříklady se vztahují k *netržním* společnostem, nikoli k *tržním*. A v moderním světě neexistuje žádná společnost založená na *obchodu* mimo *kapitalismus*; rozdíly jsou otázkou míry, nikoli druhu.

Strukturální nevyhnutelnost *kapitalismu* tedy nespočívá v ideologii, ale v *systémové dynamice*. Jediné skutečné alternativy vyžadují překonání samotných *trhů*, nikoli pouhou regulaci jejich výsledků.

Závěrem lze říci, že jakmile tuto realitu pochopíme, další zkoumání opět odhalí, že právě *dynamika trhů* vytváří environmentální nerovnováhu, mocenskou nerovnováhu a celkovou sociální nerovnost, kterou dnes ve světě vidíme. A pokud chceme tyto problémy ukončit, musíme ukončit samotnou *tržní ekonomiku*.

Poznámka:

Kapitalismus je konvenčně definován jako „ekonomický systém, ve kterém obchod a průmysl země ovládají soukromí vlastníci za účelem zisku“. Tato definice je úzká a vylučuje dřívější formy, jako byl *feudalismus* a *merkantilismus*. Když se tento článek zmiňuje o *atraktorové* gravitaci *tržního systému* směrem k danému řádu fungování, používá jako výchozí bod tuto konvenční definici. Přesto je v celém textu implicitně patrné uznání systémové kontinuity: *Kapitalismus* v podstatě sahá zpět skrze tyto předchozí formy, které jsou všechny zakořeněné v *peněžně-tržní* směně jako v určujícím kauzálním rysu. Toto pojednání přímo zpochybňuje konvenční definici, která zakrývá skutečnou podstatu vyvíjejícího se systému.